

СТАТТЯ 237 КПК УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

ARTICLE 237 CPC OF UKRAINE: THE PROBLEMS OF REALIZATION

Коробка О.С.,
старший викладач кафедри правосуддя
Сумський національний аграрний університет

Стаття присвячена висвітленню проблемних питань реалізації ст. 237 КПК України. Огляд є однією з найбільш важливих слідчих дій, своєчасність, повнота та об'єктивність якої безпосередньо впливає на успіх розслідування в цілому. Ефективність огляду визначається дотриманням процесуальних правил його проведення. На сьогодні процедура проведення огляду у житлі чи іншому володінні є надзвичайно ускладненою, що створює на практиці неоднозначність при застосуванні норм КПК України. Пропонується удосконалити порядок проведення огляду житла та іншого володіння, дозволивши слідчому проведення цієї слідчої дії без дозволу суду за добровільної письмової згоди володільця та без добровільної згоди у невідкладних випадках, прямо передбачених законом.

Ключові слова: огляд, судовий контроль, житло чи інше володіння, надзвичайні випадки, огляд місця події.

Стаття посвящена вопросам реализации ст. 237 КПК Украины. Осмотр является одним из наиболее важных следственных действий, своевременность, полнота и объективность которого непосредственно влияет на успех расследования в целом. Эффективность осмотра определяется соблюдением процедурных правил для его проведения. Сегодня процедура проведения осмотра жилища или другого владения является чрезвычайно сложной, что создает неопределенность на практике при применении правил УПК Украины. Предлагается для улучшения процедуры проведения осмотра жилища или другого владения разрешить следователю проводить данное следственное действие без разрешения суда при наличии добровольного письменного согласия владельца и без добровольного согласия при чрезвычайных случаях, прямо предусмотренных законом.

Ключевые слова: осмотр, судебный контроль, жилище или другое владение, чрезвычайные ситуации, осмотр места происшествия.

The article is devoted to highlighting issues of implementation of Art. 237 CPC of Ukraine. Review is one of the most important investigative actions, timeliness, completeness and objectivity of which directly affects the success of the investigation as a whole. Implementing of CPC of Ukraine in investigators, prosecutors, courts, lawyers practice has revealed a number of issues that require the development of theoretical and practical recommendations on its implementation to improve procedural legislation. Efficiency review compliance with defined rules of procedure of the meeting. Today the review procedure in home or other property is extremely complicated, which creates ambiguity in practice in the application of the CPC of Ukraine. Based on blanket norm p. 2, Art. 237 CPC of Ukraine entering into a dwelling or other property for the court decree or any purpose is possible on voluntary consent of the person who owns them (p. 1 Art. 233 CPC of Ukraine). Legalization of review is not the best product of the new CPC and it does not simplify the investigation, but rather complicate and interfere with the work of investigators. It is proposed to improve the procedure for review of housing and other property and to allow to the investigator to commit this investigative action without court decree but based on voluntary written consent of the holder or without voluntary consent in emergency cases expressly provided by law. The author found that the complexity of a review home or other property is associated with the concepts of «home or other ownership», «urgent cases». Stipulating that if the ownership is clearly defined limits, the investigator will find out whose is the possession and obtain the consent of the holder or permit a court to review, otherwise it has the right to inspect without the permission of the court, it is impossible to establish quickly the holder and possession limits in the place inspection.

Key words: review, court control, home or other ownership, emergency inspection of the scene.

Прийняття чинного КПК України слід оцінювати як ще один крок у напрямку розбудови України як демократичної, соціальної та правової держави. У висновку Венеціанської комісії щодо проекту цього Кодексу відмічалося, що він зміцнює зафіксовані у більш ранніх проектах наміри відійти від громіздкого, із чисельними повторами, триступеневого кримінального процесу радянського типу, і що у ньому, нехай навіть у занадто складних виразах підкреслюється, що мета проекту Кодексу полягає у переході до більш змагальної моделі кримінального правосуддя [1, с. 13, 25].

Упровадження КПК України в практичну діяльність слідчих, прокурорів, судів, адвокатів виявило ряд питань, які потребують розробки теоретичних положень і практичних рекомендацій з його реалізації для удосконалення процесуального законодавства. Зокрема, це стосується норм ст. 237 КПК України.

Питання проведення огляду в різний час розглядали у своїх працях Ю. П. Аленін, В. В. Вапнярчук, Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, В. П. Колмаков, В. С. Кузьмичов, П. А. Лупінська, В. М. Хотенєць, Ю. М. Черноус та інші науковці. Численні дослідження цього складного й дискусійного на сьогодні питання дають підстави виділити окремі проблеми застосування ст. 237 КПК України. До них можна віднести: процесуальні підстави проведення всіх передбачених законодавством видів огляду [2], огляд та обшук житла чи іншого володіння [3], поняття «невідкладних випадків» під час проведення огляду, доцільність тотального судового контролю тощо. У літературі в цілому

піднімаються окремі проблемні питання, проте комплексного аналізу застосування ст. 237 КПК не проводилося.

Метою статті є дослідження існуючих проблем застосування ст. 237 КПК України.

Огляд як слідча (розшукова) дія полягає у безпосередньому спостереженні й дослідженні його учасниками матеріальних об'єктів, які пов'язані з обставинами вчинення кримінального правопорушення. Звідси дуже важливими при проведенні огляду є негайність, оперативність, повнота та об'єктивність. Виходячи з бланкетної норми ч. 2 ст. 237 КПК України, проникнення до житла чи іншого володіння особи можливо за ухвали суду або з будь-якою метою за добровільною згодою особи, яка ними володіє (ч. 1 ст. 233 КПК України).

Проникнення до житла чи іншого володіння особи не слід відносити до слідчих дій, бо воно саме по собі не надає можливості слідчому отримати докази або перевірити вже отримані докази в кримінальному провадженні [4, с. 154]; під час проникнення можуть здійснюватися: затримання особи, тимчасовий доступ до речей та документів, арешт майна, контроль за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, обшук, огляд, слідчий експеримент, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння [5, с. 268].

Крім того, після проникнення до житла можливе проведення й інших слідчих, процесуальних дій, а також застосування заходів забезпечення кримінального провадження: допиту, освідування, вручення повістки про виклик, вручення повідомлення про підозру та інших повідомлень, приводу тощо.

Здійснення «покартирного», «побудинкового» обходу та опитування мешканців під час розкриття злочинів «по гарячих» слідах також супроводжується проникненням до житла за добровільної згоди його володільця.

Таким чином, аби проникнути до житла чи іншого володіння необхідно мати ухвалу суду або добровільну згоду володільця житла чи іншого володіння. При поверхневому аналізі цієї норми видається, що вона є необхідною та достатньою для проведення огляду, однак це далеко не так. Правопорушення у житлі чи іншому володінні учиняються цілодобово і слідчо-оперативній групі доводиться постійно виїжджати на місце події.

Стаття 233 КПК України дозволяє правоохоронцям, які прибули на місце вчинення злочину, проникнути до житла чи іншого володіння за наявності добровільної згоди їх володільця, однак не дає права проводити будь-які слідчі дії, навіть у випадках, коли повідомлення про злочин надійшло від цієї ж особи.

Звідси доступ до житла не дає можливості слідчо-оперативній групі провести огляд, який можливий лише з дозволу суду.

Судова практика та наукова доктрина мають різні погляди на цю проблему. У юридичній літературі немає одностайності [6, с. 116; 7, с. 11]. Одні вчені стверджують, що ч. 1 ст. 233, ч. 2 ст. 234 КПК України та ч. 2 ст. 237 КПК України суперечать одна одній і формально зобов'язують слідчого отримати дозвіл на проведення огляду незалежно від добровільної згоди володільця на проникнення до житла чи іншого володіння [8, с. 217].

Інші науковці обґрунтовують можливість проведення огляду без дозволу суду за наявності добровільної згоди володільця житла чи іншого володіння [6, с. 116]. Деякі судді висловлюють позицію, що подальша легалізація огляду, проведеного з дозволу володільця, не потрібна [9]. Ознайомлення із правозастосовною практикою слідчих поліції Сумщини вказує на те, що легалізація огляду, проведеного без дозволу суду, проводиться у випадках виявлення у ході перевірки ознак, які вказують на наявність події злочину. У решті випадків (оглядах за фактами смерті з природних причин, адміністративні правопорушення) слідчі до суду з відповідними клопотаннями не звертаються.

Можна навести багато аргументів «за» і «проти» таких позицій. Підставою для проведення огляду є наявність достатніх відомостей, що свідчать про можливість досягнення його мети. За наявності достатніх даних, що свідчать про необхідність проведення огляду, слідчий чи прокурор приймає рішення про його проведення. Зазвичай це рішення ніде спеціально не фіксують [3, с. 98].

Не применшуючи судового контролю за діяльністю правоохоронних органів, потрібно також враховувати його доцільність та можливості механізму реалізації у сучасних реаліях. Легалізація вже проведеного огляду – не найкраще «породження» нового законодавства, що не спрощує проведення слідчих дій, а, навпаки, ускладнює та заважає роботі правоохоронних органів. Щоб уникнути у майбутньому таких негативних наслідків, породжених недосконалістю процесуального законодавства, доречно чітко виписати процедуру проведення огляду.

По-перше, необхідно встановити цілодобове чергування слідчих суддів; порядок дистанційного розгляду клопотань про надання дозволу на проведення огляду; електронну форму ухвали суду для отримання дозволу на проведення огляду.

По-друге, необхідно дозволити проводити огляд у житлі чи іншому володінні без попереднього дозволу суду за наявності письмової добровільної згоди володільця житла чи іншого володіння, із застосуванням, за потреби, засобів відео фіксації такої згоди, наприклад, коли володільць сам викликає слідчо-оперативну групу, або не може її дати (зокрема – внаслідок отримання тілесних ушкоджень під час вчиненого щодо нього злочину).

Складність полягає й у тому, що законодавець так і не зробив спроби остаточного, логічно та юридично обґрунтованого законодавчого визначення понять «житло чи інше володіння» та «невідкладний випадок». Не дивлячись на значну кількість наукових доробок та багату судову практику, до сьогодні так і не сформовані однозначні підходи щодо розуміння вказаних понять.

Практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) свідчить про те, що поняття «житло» розкривається через наявність у його межах особистого життя. Схожа позиція і щодо нежитлових приміщень осіб «вільних» професій (адвокатів, художників тощо). Проте у вітчизняній правозастосовній практиці так і не вироблено єдиних критеріїв визначення даних понять, і до житла прирівняні зокрема виробничі приміщення юридичних осіб. Вважаємо, що прирівнювання квартири до напівзруйнованої ферми збиткової агрофірми не відповідає ані практиці ЄСПЛ, ані цілям кримінального процесуального законодавства.

Слід звернути увагу на положення законодавства у частині визначення володіння. Під іншим володінням особи розуміються транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи (ч. 2 ст. 233 КПК України).

Практика реалізації цієї норми виявила ряд прогалин. Часто на місці огляду місцевості, при проведенні інших процесуальних дій є неможливим виявити, чи перебуває цей об'єкт у володінні конкретної особи (наприклад, у полі, на вулиці біля паркану, іншої неогороженої місцевості тощо), що породжує можливість визнання у майбутньому отриманих доказів недопустимими.

Задля уникнення колізій у роботі органів досудового слідства потрібно закріпити норму, за якою у випадку, якщо володіння має чітко визначені межі, слідчий зобов'язаний з'ясувати, чи це володіння та отримати згоду володільця або дозвіл суду на проведення огляду, у протилежному випадку він має право проводити огляд без дозволу суду, оскільки неможливо оперативно встановити володільця і межі володіння на місці огляду.

Частина 2 ст. 233 КПК України також містить положення, за яким не є житлом приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені за законом. Вважається, що законодавець досить некоректно сформулював дане положення. Так, не розкривається поняття «приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені за законом». До таких приміщень відносять лише приміщення, в яких ці особи утримуються (камери ІТТ, СІЗО, житлові зони виправних колоній) чи й адміністративні, побутові, виробничі приміщення?

Через нечіткість законодавчих положень слідчі змушені брати дозвіл суду на огляд будь-яких приміщень, ділянок місцевості, і здебільшого це диктується не принципами законності і доцільності, а необхідністю попередити визнання цих дій незаконними через законодавчу невизначеність.

Як повинен діяти слідчий у ситуації, пов'язаній, наприклад, із необхідністю негайного огляду місця події за фактом виявлення трупу зі слідами насильницької смерті? До прикладу припустимо, що труп виявлено у чистому полі, розташованому у віддаленому районі, повідомлення надійшло у нічний час доби ще й під час дощу, який знищує сліди. Що повинен робити слідчий? Вживати невідкладних заходів, спрямованих на виявлення, вивчення і фіксацію слідів злочину? Ні, відповідно до вимог «прогресивно» виписаних статей 233 і 237 КПК України, слідчий зобов'язаний з'ясувати точні географічні координати, кадастровий номер земельної ділянки, де виявлено труп. За даними відповідних державних реєстрів встановити володільця землі. Підготувати обґрунтоване клопотання, погодити його із процесуальним керівником (ще не призначе-

ним, оскільки відомості про злочин до ЄРДР не внесені), виготовити ксерокопії матеріалів, якими обґрунтовується клопотання (яких на той момент ще не існує).

Відповідно до ч. 3 ст. 233 КПК України, слідчий, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, яких підозрюють у вчиненні злочину. Недоліком цього положення можна вважати те, що закон дозволяє лише увійти до житла, володіння і не передбачає можливості проведення будь-яких невідкладних слідчо-оперативних дій, а також розмитіть поняття «невідкладні випадки».

Вважається, що для об'єктивності проведення досудового слідства потрібно закріпити норму, яка б розкрива-

ла дане поняття, зокрема, через розширення приблизного переліку невідкладних випадків, до якого, наприклад, необхідно внести проведення негайного огляду, обшуку за наслідками негласної слідчої дії, передбаченої ст. 271 КПК України (контроль за вчиненням злочину).

Проведений аналіз ст. 237 КПК України дозволяє зазначити, що статті 237 та 233 КПК України є неузгодженими, суперечать одна одній, що зумовлює необхідність їх вдосконалення. Виявлено нечітку врегульованість у КПК України порядку проведення огляду в житлі чи іншому володінні особи, що зумовлює різні підходи практиків до проведення слідчих (розшукових) дій. Запропоновані способи вирішення окремих проблемно-дискусійних питань не є безперечними та потребують подальшого наукового обговорення крізь призму практичної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Висновок щодо проекту Кримінально-процесуального кодексу України від 02 листопада 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.coe.kiev.ua/news/2012/01/Opinion %20on%20Draft%20CPC%20UA%20Ukr.pdf](http://www.coe.kiev.ua/news/2012/01/Opinion%20on%20Draft%20CPC%20UA%20Ukr.pdf).
2. Зарубенко О. В. Підстави проведення огляду у кримінальному провадженні України / О. В. Зарубенко // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 373–377.
3. Топчій В. В. Проблемні питання проведення огляду та обшуку житла чи іншого володіння особи / В. В. Топчій, Н. В. Карпенко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – К. : НАВС, 2014. – С. 90–104.
4. Захарко А. В. Регламентация проникнення до житла чи іншого володіння особи / А. В. Захарко // Європейські стандарти кримінального судочинства : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Донецьк, 27 вересня 2013 року) / Ред. кол. : О. О. Волобуєва, В. П. Горбачов, Д. С. Паламар. – Донецьк : ДЮІ МВС України, 2014. – С. 154–155.
5. Білоус О. В. Законодавча регламентація проникнення до житла чи іншого володіння особи під час кримінального провадження / О. В. Білоус // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2014. – Вип. 65. – С. 264–271.
6. Лукашкіна Т. В. Проникнення до житла чи іншого володіння особи : деякі питання / Т. В. Лукашкіна // Сучасні проблеми реформування кримінальної юстиції в Україні : збірник матеріалів Інтернет-конференції (м. Київ, 28 листопада 2014 року). – К. : Національна академія прокуратури України, 2014. – С. 116–117.
7. Удалова Л. Деякі проблемні питання правозастосування кримінального процесуального законодавства / Л. Удалова // Актуальні питання кримінального процесуального законодавства України : матеріали міжвузівської наукової конференції (м. Київ, 26 квітня 2013 року). – К. : Алерта, 2013. – С. 8–12.
8. Гловюк І. В. Стаття 233 КПК України : питання практичної реалізації / І. В. Гловюк // Молодий вчений. – 2015. – № 2. – С. 216–219.
9. Ухвала слідчого судді Зіньківського районного суду Полтавської області від 09 січня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36574696>.